

ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет

Кафедра філології

**СИМВОЛІЧНИЙ ОБРАЗ ОБРЯДОВОЇ АТРИБУТИКИ У
ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ТРАКТАТАХ СІКАРДА КРЕМОНСЬКОГО І
ПАПИ ІННОКЕНТІЯ III: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ**

Студентки IV курсу

Групи ГФ118/Б

Левицької Юлії Андріївни

Науковий керівник:

Шепель Галина Вікторівна

Львів 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I. Короткий опис життєписів Папи Іннокентія III і єпископа Сікарда Кременського.....	6
1.1. Понтифік Іннокентій III – реформатор та інтелектуал.....	6
1.2. Єпископ Сікард Кременський – папський легат і каноніст.....	9
Розділ II. Структурно-предметний аналіз трактатів «Про священне таїнство вівтаря» та «Мітрал, або Сума про церковні служби».....	13
2.1. Змістовий розгляд праці Папи Іннокентія III «Про священне таїнство вівтаря».....	13
2.2. Характеристика твору «Мітрал, або Сума про церковні служби» Сікарда Кременського.....	17
Розділ III. Текстуальний розгляд обраних джерельних матеріалів Папи Іннокентія III і єпископа Сікарда Кременського.....	22
3.1. Символіка кольору у трактатах Іннокентія III та Сікарда Кременського.....	22
3.2. Зіставлення пояснень символізму християнського вбрання у працях «Про священне таїнство вівтаря» та «Мітрал, або Сума про церковні служби».....	27
3.3. Символічне трактування предметів богослужбового вжитку за вибраними творами.....	35
Висновки.....	40
Список використаних джерел і літератури	43

ВСТУП

В епоху Середньовіччя нові символічні образи з'являлись дуже часто, те, що оточувало людей цієї епохи, відображалось і у символах. У літературі також виникли нові та приховані священні значення, у яких знайшов свій відбиток певний сенс, зокрема у теології, у літературі та мистецтві¹. Власне релігійна свідомість середньовічних людей спонукала їх створювати для себе систему сакральних знаків і символів, які сприяли розумінню самого змісту, зокрема й християнської літургії. Саме вони були знанням, що вимагало віри та водночас знанням, що вимагало вірності². Це визначення С. С. Аверінцева, що середньовічний символізм виступав для тогочасної людини своєрідним посередником поміж нею та Богом, і застосуємо в курсовій роботі при аналізі символічного образу обрядової атрибутики, пам'ятаючи водночас, що сам символ – це особливий знак, який презентує певну річ чи явище для того, аби якомога ґрунтовніше описати його дієву якість.

Об'єктом цього дослідження є символічний образ середньовічної обрядової атрибутики.

Предмет дослідження – розгляд символічного значення богослужбової атрибутики з огляду на його відображення у латинськомовних трактатах «Про священне таїнство вівтаря» Папи Іннокентія III та «Мітрал, або Сума про церковні служби» єпископа Сікарда Кремонського.

Метою цієї курсової є дослідження символічного образу середньовічної обрядової атрибутики із залученням зіставного аспекту у трактуваннях Сікарда Кремонського та Іннокентія III, застосовуючи нарис життєписів авторів, внаслідок аналізу тексту латинськомовних трактатів, з огляду на головні позначення елементів атрибутики священників, єпископів, пап і мирян, задля зіставлення найбільш поширених тенденцій тлумачення їх символізму.

Завданням цього дослідження є окреслення головних відомостей про

¹Ле Гофф Ж. *Середньовічна уява* / Перекл. з французької Кравець Я. Львів: Літопис, 2007, с. 2.

² Аверінцев С. С. *Символика раннього середньовіччя (к постановке вопроса)* // Семиотика и художественное творчество. Москва: Наука, 1977, с. 323–324.

життєпис Папи Іннокентія III, за допомогою аналізу його політичної, творчої та інтелектуальної діяльності; проведення короткого огляду життєпису єпископа Сікарда Кремонського, котрий співпрацював із п'ятьма понтифіками і провадив активну різнопланову діяльність, з огляду на його творчу, політичну, дипломатичну та душпастирську працю; розбір структури та змісту трактату Понтифіка Іннокентія III «Про священне таїнство вівтаря»; характеристика твору «Мітрал, або Сума про церковні служби», задля безпосереднього структурування, групування і визначення істотних особливостей джерельного матеріалу, як підґрунтя для практичного аналізу; дослідження символіки кольору у трактуваннях авторів; текстуальний розгляд джерельних матеріалів Папи Іннокентія III і єпископа Сікарда Кремонського; зіставлення пояснень символізму християнського вбрання у працях «Про священне таїнство вівтаря» та «Мітрал, або Сума про церковні служби» та здійснення символічного трактування предметів богослужбового вжитку за вибраними фрагментами праць задля представлення певних аспектів цих образів обрядової атрибутики.

Головні завдання, передбачені для виконання у цій курсовій роботі зумовили використання аналітичного, синтетичного, селективного, компаративного та хронологічного методів.

Джерельну базу становлять два латинськомовні тексти XII століття: «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря» Іннокентія III та «*Mitrale, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби» Сікарда Кремонського, а також найбільш авторитетна критична література – монографії і статті провідних дослідників Девіда Абулафії, Едварда Колемана, Дональда Логана, Енріко Мацци, Гарі Мейсі, Волтера Ульманна та ін.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, перші два з яких містять по два підрозділи, а третій містить – три. У першому розділі здійснено короткий опис життєписів Папи Іннокентія III і єпископа Сікарда Кремонського. Другий розділ передбачає структурно-предметний аналіз трактатів «Про священне таїнство» та «Мітрал, або Сума про церковні служби». У третьому

здійснюється представлення символічного образу обрядової атрибутики через зіставлення обох праць.

Робота завершується висновками і списком використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ І

НАРИС ЖИТТЄПИСІВ ПАПИ ІННОКЕНТІЯ ІІІ І ЄПІСКОПА СІКАРДА КРЕМОНСЬКОГО

1.1. Понтифік Іннокентій ІІІ – реформатор та інтелектуал

Період кінця ХІІ початку ХІІІ століття на території Італії був сповнений цілою низкою змін пов'язаних з «італійською політикою» папства, церковними реформами, канонізаціями, хрестовими походами і багатьма іншими подіями. Тогочасні духовні проблеми Риму зазнали кардинальних нововведень та змін. У ці роки церквою правив Папа Іннокентій ІІІ³. Тому, у першому підрозділі першого розділу розглянемо діяльність та інтелектуальний життєпис Папи Іннокентія ІІІ, та ключові моменти, пов'язані із його понтифікатом.

У період кінця ХІІ початку ХІІІ століття церква в Італії вважалась чимось «більшим», аніж папство, маючи неабияку владу. Саме Папі Іннокентію ІІІ вдалось домінувати у церкві в цю епоху. Більша частина цієї історії належить радше до італійських політичних подій, ніж до церковних назагал. Проте, ця ситуація погіршила духовну природу місії церкви⁴. Тому, перед тим, як зосередитись на основних подіях, які призвели до нововведень Папи Іннокентія ІІІ, спершу варто звернути увагу на його інтелектуальний життєпис.

Папа Іннокентій ІІІ, світське ім'я якого було Лотаріо Конті з Сеньї, народився поблизу Риму. Його батько мав титул графа Сеньї, а мати – походила із ще більш знатного римського аристократичного роду. Лотаріо Конті вивчав теологію в Парижі, а згодом – право у Болоньї. Коли йому виповнилося двадцять дев'ять років, він став кардиналом, а у тридцять сім – Папою Іннокентієм ІІІ⁵.

Дослідник середньовічної політичної думки Волтер Ульман говорить про Іннокентія ІІІ, як про людину досвідчену, з потрібною кваліфікацією, далекоглядної та незмінної думки. Цей Папа вирізнявся надзвичайною прозорістю

³ Ullmann W. A. *A Short History of the Church in the Middle Ages*. London: Routledge, 1972, pp. 65–66.

⁴ Logan F. D. *A History of the Church in the Middle Ages*. New York: Routledge, 2002, p. 184.

⁵ *Ibid.*, pp. 184–185.

усного та письмового слова, кмітливістю, зацікавленням у поширенні основних християнських догматів. Окрім цього, він переважав інтелектом багатьох своїх сучасників, що дозволяло йому швидко вирішувати складні ситуації. Загалом, Іннокентій III став Папою, який наблизився до виконання завдання, розпочатого його попередником Григорієм VII, з активного поширення папської ідеології. Йому пощастило успадкувати доволі впорядковану інституцію структури папства та усі апарати курії. Проте, саме під час понтифікату Іннокентія III апостольський престол став центром Європи⁶.

Коли Лотаріо Конті став Папою Римським у 1198 році, на території Італії відбувалися суперечки, зокрема щодо імперських територіальних претензій, а також, у церкві існували незалежні рухи, які зараз прийнято називати «популяризацією ересі»⁷. Відтак, потрібно було провести низку реформ, однією з яких було впровадження інституту інквізиторства для виявлення та покарання єретиків⁸. Сам Іннокентій III не був прихильником застосування фізичної сили, так як це робили на півдні Франції, але робив усе можливе і безкомпромісне задля усунення ересі⁹. Понтифік, відданий реформам, визнав придушення цього руху своїм головним пріоритетом, оскільки попередні спроби не мали надто великого успіху¹⁰.

Поширення ересі Іннокентій III також пояснював її антиклерикальними поглядами у певних общинах, які на його думку, радше стреміли до збагачення від церковних доходів, аніж переслідували єретиків насправді¹¹. На момент його понтифікату локальна політична ситуація була доволі нестабільною. Адже у Римі відчувалося занепокоєння щодо зростаючого самоствердження ломбардських комун в 1180 та 1190 роках, яке потенційно загрожувало привілейованому на той час становищу церкви у регіоні¹². Отож, Папа Іннокентій III, під час свого

⁶ Ullmann W. A. *A Short History of the Church in the Middle Ages*, p. XIV.

⁷ Logan F. D. *A History of the Church in the Middle Ages*, p. 218.

⁸ Foxe J., Milner J. *A Universal History Of Christian Martyrdom*. London: Berger G, 1837, p. 151.

⁹ Coleman E. *Sicard of Cremona as Legate of Innocent III in Lombardy* // *Nuovi studi storici*. Vol. 55. N. 2. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2003, p. 931.

¹⁰ Logan F. D. *A History of the Church in the Middle Ages*, p. 203.

¹¹ Coleman E. *Sicard of Cremona as Legate of Innocent III in Lombardy*, p. 931.

¹² *Ibid.*, pp. 929–930.

перебування при владі, як і його попередники, намагався віднайти спосіб, що уможливив би спокійне співжиття з комунами¹³. Проте, часті суперечки між представниками кліру та громадськими комунами, а також війни між самими комунами зовсім не сприяли врегулюванню ситуації, попри миротворчі ініціативи і реформаторські адміністративні кроки Понтифіка¹⁴.

Наприкінці понтифікату в листопаді 1215 року Іннокентій III провів Четвертий Латеранський собор, до якого були залучені 70 патріархів та архієпископів зі сходу і заходу, близько 400 єпископів та більше ніж 800 абатів, настоятелів і представників чернечих згромаджень, королі та представники держав. Цей собор став першим у «західному світі» насправді Вселенським Собором і мав величезне значення. На ньому затвердили близько 70 реформаторських указів, що стосувались боротьби з єрессю, скликання щорічних провінційних синодів, заборони створення нових чернечих орденів без апробації Папи, статусу єврейського населення, хрестових походів, літургійних та багатьох інших важливих питань¹⁵. Із семидесяти канонів, затверджених Четвертим Латеранським Собором, крім перших двох указів, які розглядали догматичні питання, постанови стосувалися практичного життя церкви. Рішення цього собору, практично, у наступних століттях впливали на майже кожную парафію в християнському світі, що було найбільшою спадщиною Папи Іннокентія III¹⁶. Також, цей Понтифік став першим Папою, який видав офіційну збірку канонічних законів, або, як її ще називають, «нове папське право», котра містила всі декрети за дванадцять років його папства і була завершена ще до Четвертого Латеранського собору, у 1210 році¹⁷.

З цієї точки зору Іннокентій III був одним із найуспішніших практиків імперського папства. Доволі часто цього Папу описують, як жорстокого та рішучого у своїх діях, проте історик церкви Джон Мур зазначає, що Понтифік мав

¹³Abulafia D. *The New Cambridge Medieval History*. Vol. 5. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, pp. 134–136.

¹⁴Coleman E. *Sicard of Cremona as Legate of Innocent III in Lombardy*, p. 936–938.

¹⁵Ullmann W. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, pp. 144–145.

¹⁶Logan F. D. *A History of the Church in the Middle Ages*, p. 195–196.

¹⁷Ullmann W. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, pp. 143–144.

гострий розум й виняткову пам'ять, неабияку обізнаність з богословською і світською літературою та вирізнявся красномовністю. Він був сильним і послідовним, великодушним та розумним, захисником віри і ворогом єреси¹⁸.

Папа Іннокентій III ще до початку свого понтифікату приділяв багато часу написанню інтелектуальних праць, у яких, зокрема, проявляється яскравий характер тогочасної теології. Також, під час перебування на престолі, Понтифік продовжував цю діяльність, хоча й не надто висвітлював важкі кризи, що їх зазнало папство протягом 1190 років. З чималого доробку Іннокентія III можна виділити два найвідоміші литинськомовні трактати: «*De Miseria Humanae Conditionis*» – «Про жалюгідність людського стану» й «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря». Перший з них присвячений опису важких умов, які супроводжують усіх людей впродовж їхнього життя, а другий – інтерпретації та порядку ведення літургії¹⁹.

Отож, Іннокентій III справді видається Папою, який з неперевершеною майстерністю за допомогою реформ реалізував прагнення папства, що допомогло йому стати центральним інститутом Європи в релігійній, моральній та урядовій діяльності. Його сила полягала у формулюванні, фіксації й застосуванні середньовічної християнської доктрини, зважаючи на її здатність формувати суспільство за допомогою християнської ідеї. До цього успіху чимало спричинилися його красномовство, неабиякий інтелект, кмітливість і виняткова обізнаність з богословською та світською літературою, а також досвід написання праць морально-етичного, богословського і філософського стибу.

1.2. Єпископ Сікард Кремонський – папський легат і каноніст

Відомо, що у 1180 та 1190 роках в Італії активно зростало самоствердження ломбардських комун, яке потенційно загрожувало становищу церкви у регіоні. І тому, Папа Іннокентій III, під час свого перебування при владі намагався у будь-який спосіб припинити такі активності. Для цього Понтифік увів звання легатів та

¹⁸ Moore J. C. *Pope Innocent III*. Boston: Brill, 2003, pp. 287–288.

¹⁹ *Ibid.*, pp. 20–22.

провізорів, які повинні були контролювати складну ситуацію у містах²⁰. Відомий документ «*Lodo di Sicardo*» – «Винагорода Сікарда», створений у 1210 році, означав переломний момент в історії одного із італійських міст – Кремона. Цей документ започаткував нові риси та структури уряду, які визначали міську політику і церковне становище в наступному столітті. Усе це було створено задля майбутнього миру, що показало церковну владу в її традиційній посередницькій ролі. Єпископ та легат Сікард Кремонський, ім'я якого фігурує в документі, допоміг сформувати і розвинути колективну ідентичність свого міста²¹. Він активно співпрацював із п'ятьма Понтифіками, а головно з Іннокентієм III, та провадив активну різнопланову діяльність, яку й окреслимо в другому підрозділі першого розділу, розглянувши творчу, політичну, законодавчу, дипломатичну і душпастирську працю Сікарда Кремонського.

Сікард народився в 1155 році у Кремоні, але інформації про його раннє життя залишилось доволі мало²². Його інтелектуальний життєпис розпочався у Парижі та Майнці, а вже згодом Сікард Кремонський зміг прославитись на теренах Італії. Оскільки йому вдалося стати дипломатом, відомим державним діячем та єпископом Кремони (1185–1215)²³. Після здобуття ступеня магістра теології і канонічного права уславився визначними працями у цих царинах. Він написав знаний трактат «*Mitræ, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби», в якому зробив детальний опис до служб у Церкві, враховуючи як вимоги до облаштування, так і всі особливості повного літургійного року²⁴. Окрім цього, його вважають видатним та успішним письменником.

На момент обрання Папи Іннокентія III в 1198 році Сікард Кремонський уже чотирнадцять років був єпископом Кремони, і мав залишатися на посаді ще сімнадцять років. Однак, його навантаження як папського представника помітно

²⁰ Coleman E. *Sicard of Cremona as Legate of Innocent III in Lombardy*, p. 945.

²¹ *Ibid.*, p. 938.

²² Mazza E. *The Celebration of the Eucharist: The origin of the Rite and the Development of Its Interpretation*. Collegeville: The Liturgical Press, 1999, pp. 176–177.

²³ Silvestri A. *Power, Politics and Episcopal Authority: The Bishops of Cremona and Lincoln in the Middle Ages (1066–1340)*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015, p. 97.

²⁴ Macy G. *Treasures from the Storeroom: Medieval Religion and the Eucharist*. Collegeville: The Liturgical Press, 1999, p. 153.

зросло власне за цього Понтифіка, а з 1208 року, коли йому було призначено проголошувати хрестовий похід у Ломбардії, він отримав звання легата. Протягом наступних семи років Сікард Кремонський виконував функції як легата, так і судді-делегата у регіоні. Піку своєї політичної діяльності він досягнув у 1212–1213 роках, коли брав участь у судових справах єпархій Віченци, Брешиї та Тревизо. Два епізоди цього періоду дають цікавий погляд на подвійну роль вірної служби Сікарда як легата і єпископа, яка була успішною та беззаперечною²⁵.

Єпископ також був доволі тісно пов'язаний зі своєю міською комунною, попри її часту і яскраво виражену «антиклерикальну політику». Він втручався з миротворчими ініціативами у конфлікти ворогуючих кремонських угруповань. Його палкий громадянський патріотизм виявлявся в домовленостях про врегулювання непорозумінь між сторонами, вмінні задовільнити вимоги кожного, розподілі громадських служб та розгляді питань про військові обов'язки. Сікард Кремонський був близьким до керівників комун, став надійним соратником Папи Іннокентія III й активним єпископом свого міста²⁶.

Окрім політичної та законодавчої діяльності єпископ Сікард Кремонський здійснив значний внесок у розвиток канонічного права. Він постійно у своїх працях підкреслював, що духовне життя – це найбільший скарб кожної людини. Сікард Кремонський був віруючою людиною, й неодноразово наголошувала на важливості розуміння присутності Христа як у Євхаристії, так і в житті кожного. За його словами, Христос – завжди присутній, щоб направити прохання вірян до Отця. Основною його роботою з канонічного права став трактат «*Mitræ, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби», яка повністю присвячена процесу богослужіння²⁷.

Важливо також згадати і про те, що Сікард Кремонський перетворив Омобона, тогочасного кремонського мирянина, який віддавав усі власні прибутки бідним, на свого святого покровителя. Централізувавши культ, Сікард

²⁵ Coleman E. *Sicard of Cremona as Legate of Innocent III in Lombardy*, pp. 952–953.

²⁶ *Ibid.*, pp.947–948.

²⁷ Miller M. C. *The Bishop's Palace: Architecture and Authority in Medieval Italy*. Ithaca: Cornell University Press, 2000, p. 245.

переніс мощі святого до собору. На початку XIV століття Омобон, «добрий чоловік», мав з'явитися разом з Богородицею та святим єпископом Хімерієм як «*Protectores et advocatores Civitatis Cremonae*» – «Захисники і заступники міста Кремони». Статуя показує святого з беретом, подібним до гуміліатських, та може свідчити про те, що протягом тринадцятого століття кременці звикли пов'язувати специфічну святість Омобона з ідеалами і формами життя нових релігійних орденів²⁸.

Отож, детальний аналіз життєпису Сікарда Кремонського демонструє, що йому вдалось успішно отримати звання легата та вірно служити п'яти Папам, а головню Іннокентію III, виконувати низку миротворчих завдань, бути активним єпископом міста Кремони, часто виступати на судах та стати видатним автором багатьох письмових робіт. Основні погляди на канонічне право і порядок проведення літургій Сікард Кремонський описав в одній із своїх найголовніших праць «*Mitræ, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби», зробивши значний внесок у вчення з канонічного права.

²⁸Coleman E. *Sicard of Cremona as Legate of Innocent III in Lombardy*, pp. 947–948.

РОЗДІЛ II

СТРУКТУРНО-ПРЕДМЕТНИЙ АНАЛІЗ ТРАКТАТІВ «ПРО СВЯЩЕННЕ ТАЇНСТВО ВІВТАРЯ» ТА «МІТРАЛ, АБО СУМА ПРО ЦЕРКОВНІ СЛУЖБИ»

2.1. Змістовий розгляд праці Папи Іннокентія III «Про священне таїнство вівтаря»

Відомо, що одним із видатних напрацювань Понтифіка Іннокентія III став трактат «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря», написаний у 1198 році. Дослідник та історик церкви Джон Мур у своїй праці «Папа Іннокентій III» зазначив, що цей трактат є найдосконалішою розробкою теологічних ідей. Також, це єдиний твір Папи, де автор доповнив схоластичний аналіз історичними поясненнями на основі джерельних досліджень. Хоча, трактат могли редагувати після того, як Лотаріо Конті став Понтифіком, тому не можна сказати з певністю, наскільки його мислення як кардинала відображене у ньому²⁹. Відтак, у першому підрозділі другого розділу слід здійснити детальний аналіз змісту зазначеної праці Іннокентія III задля якісного відбору джерельного матеріалу для практичного дослідження.

У «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря» Папа Іннокентій III описав порядок проведення латинської меси, з розширеним коментарем. Сам Понтифік стверджував, що він створив закон Апостольського Престолу, за яким слідуватимуть інші церкви, оскільки Римська церква була «*mater et magistra*» – «мати і учителька» інших церков. Після опису шести орденів духовенства, автор додав розділ про «першість римського Понтифіка». У цьому трактаті з'явилося піднесене уявлення Іннокентія III про папство. Він зазначив, що «*veritas*» – правда має бути постійним референтом папства, не забуваючи і про «*utilitas*» – користь та «*necessitas*» – потребу³⁰.

²⁹ Moore J. C. *Pope Innocent III*, p. 22.

³⁰ *Ibid.*, p. 23.

Папа Іннокентій III, як відомо, замовчував політичні проблеми та потреби папства у своїх напрацюваннях. У його творах, а головню у «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря», майже немає натяків на основні труднощі, з якими зіштовхнулося папство в кінці XII – на початку XIII століття, за винятком, звичайно, моралі християн і духовенства. На думку історика Джона Мура, Понтифік уникнув цих проблем, що розглядав у папських листах, оскільки питання духовності та вічного життя стали пріоритетними³¹.

Трактат «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря» складається із шести книг. Перша книга містить шістьдесят чотири розділи: перший – «*De sex ordinibus Clericorum*» – «Про шість обов'язків кліриків»; другий – «*De primiceriis et cantoribus*» – «Про керманичів і співців»; третій – «*De acolytis, quod sit eorum ministerium*» – «Про церковних брамників, яким є їхнє служіння»; четвертий – «*De Subdiaconibus*» – «Про іподияконів»; п'ятий – «*De Diaconibus*» – «Про дияконів»; шостий – «*De Minoribus et Majoribus sacerdotis*» – «Про Молодших і Старших священників»; сьомий – «*De significatione nominum episcopi et presbyteri*» – «Про значення титулів єпископів та пресвітерів»; восьмий – «*De primati romani pontificis*» – «Про примат римського Понтифіка»; дев'ятий – «*De convenientia et differentia potestatum inter episcopos et presbyteros*» – «Про спільність і різницю влади між єпископами та пресвітерами»; десятий – «*De communibus et specialibus indumentis pontificum et sacerdotum*» – «Про звичайне й особливе вбрання Понтифіків і священників»; одинадцятий – «*De legalibus indumentis secundum historiam*» – «Про відповідне Божому закону вбрання згідно з історією»; дванадцятий – «*De typo legalium indumentorum secundum allegoriam*» – «Про вид відповідного Божому закону вбрання згідно з алегорією»; тринадцятий – «*De vestibus legalibus secundum tropologiam*» – «Про відповідну Божому закону одержу згідно із тлумаченням»; чотирнадцятий – «*De linea*» – «Про вовняну одержу»; п'ятнадцятий – «*De zona*» – «Про пояс»; шістнадцятий – «*De tunica*» – «Про туніку»; сімнадцятий – «*De malagranatis et tintinnabulis aureis*» – «Про гранат та

³¹ Moore J. C. *Pope Innocent III*, p. 24.

золоті дзвіночки»; вісімнадцятий – «*De superhumerali*» – «Про ефод»; дев'ятнадцятий – «*De duabus oris*» – «Про два язички»; двадцятий – «*De duobus onychinis*» – «Про два онікси»; двадцять перший – «*De duodecim nominibus filiorum Israel*» – «Про дванадцять титулів синів Ізраїля»; двадцять другий – «*De duabus cathenulis*» – «Про два ланцюжки»; двадцять третій – «*De duobus uncinis*» – «Про два гачки»; двадцять четвертий – «*De rationali*» – «Про наперсник»; двадцять п'ятий – «*De quadratura rationalis, et duplicitate*» – «Про квадратурність наперсника і подвійність»; двадцять шостий – «*De quatuor ordinibus lapidum*» – «Про чотири порядки каменів»; двадцять сьомий – «*De duodecim lapidibus*» – «Про дванадцять каменів»; двадцять восьмий – «*De cydari*» – «Про ладан»; двадцять дев'ятий – «*De lamina aurea*» – «Про золоту пластину»; тридцятий – «*De nomine Domini tetragrammaton*» – «Про чотирибуквене ім'я Господа»; тридцять перший – «*De varietate operis*» – «Про різноманітність обов'язку»; тридцять другий – «*De quatuor coloribus*» – «Про чотири кольори»; тридцять третій – «*De vestibus evangelici sacerdotis*» – «Про одягу євангельських священників»; тридцять четвертий – «*De pontificalibus indumentis, secundum quod Christo conveniunt*» – «Про папське вбрання згідно з тим, що відповідає Христові»; тридцять п'ятий – «*De amictu*» – «Про накидку»; тридцять шостий – «*De alba*» – «Про альбу»; тридцять сьомий – «*De cingulo et succinctorio*» – «Про поясок і підпаску»; тридцять восьмий – «*De stola*» – «Про столу»; тридцять дев'ятий – «*De tunica*» – «Про туніку»; сороковий – «*De dalmatica*» – «Про далматику»; сорок перший – «*De chirotecis*» – «Про рукавички»; сорок другий – «*De planeta, ubi etiam agitur de anteriori et posteriori parte planetae*» – «Про плащ, де також розщібається із передньої і задньої сторони плаща»; сорок третій – «*De manipulo*» – «Про маніпул»; сорок четвертий – «*De mitra*» – «Про митру»; сорок п'ятий – «*De baculo*» – «Про палицю»; сорок шостий – «*De annulo*» – «Про перстень»; сорок сьомий – «*De quinque psalmis*» – «Про п'ять псалмів»; сорок восьмий – «*De pontificalibus indumentis, secundum quod membris conveniunt, ubi agitur de caligis et sandalis*» – «Про папське вбрання, згідно з тим, що відповідає членам тіла, де відхиляється від панчох та сандалів»; сорок дев'ятий – «*De ablutione manuum*» – «Про вмивання рук»; п'ятдесятий – «*De amictu, ubi agitur de duobus*

vasculis , quibus amictus ante pectus ligatur» – «Про накидку, де відхиляється від частин чоловічого тіла, у яких накидка перед грудьми з'єднується»; п'ятдесят перший – «*De alba*» – «Про альбу»; п'ятдесят другий – «*Quare romanus pontifex post albam orale, et post orale crucem assumat*» – «Чому Римський Понтифік повинен тримати за альбою язичок, а за язичком – хрест»; п'ятдесят третій – «*De stola*» – «Про столу»; п'ятдесят четвертий – «*De tunica*» – «Про туніку»; п'ятдесят п'ятий – «*De dalmatica*» – «Про далматику»; п'ятдесят шостий – «*De chirotecis*» – «Про рукавички»; п'ятдесят сьомий – «*De planeta*» – «Про плащ»; п'ятдесят восьмий – «*De manipulo*» – «Про маніпул»; п'ятдесят дев'ятий – «*De mitra*» – «Про митру»; шістдесятий – «*De annulo*» – «Про перстень»; шістдесят перший – «*De baculo, et quare summus pontifex pastoralis virga non utitur*» – «Про палицю, і чому первосвященник не користується пастирським жезлом»; шістдесят другий – «*De pallio, ubi materia et forma secundum mysterium exponuntur*» – «Про паллій, де матеріал та форма пояснюються згідно з таїнством»; шістдесят третій – «*De armatura virtutum*» – «Про зміцнення чеснот»; шістдесят четвертий – «*De quatuor coloribus principalibus, quibus secundum proprietates dierum vestes sunt distinguendae*» – «Про чотири основні кольори, за якими слід розрізняти одяг відповідно до властивостей днів».

Папа Іннокентій III став видатним дослідником канонічного права, йому вдалось за допомогою літературного слова у трактаті «Про священне таїнство вівтаря» надати важливості римському папству, питанням духовності та вічного життя. Ця робота назагал містить шість книг. Проте, змістовий аналіз показав, що для дослідження символічного образу обрядової атрибутики у праці перша книга є ключовою. Вона ретельно пояснює символіку кольору, богослужбового облачення та подає велику кількість теологічних коментарів та вимог до проведення Меси. Розгляд усіх частин першої книги дозволив відібрати для практичного аналізу символіки значень обрядової атрибутики п'ять повних розділів та п'ять обширних фрагментів трактату.

2.2. Характеристика твору «Мітрал, або Сума про церковні служби» Сікарда Кремонського

Сікард Кремонський, легат Папи Іннокентія III, є видатним автором низки праць, зокрема з канонічного права. Відомо, що найвизначнішим таким напрацюванням став його трактат «*Mitrале, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби». Тому, у другому підрозділі другого розділу важливо розглянути структуру та основну характеристику «Мітралу», а також окреслити головні філософсько-богословські міркування автора, щоб визначити істотні особливості джерельного матеріалу, як підґрунтя для практичного аналізу.

Праця Сікарда Кремонського «*Mitrале, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби» є повністю присвячена богослужінню. Єпископ написав її приблизно у 1185–1195 роках³². Дослідники вказують на те, що «Мітрал» дивує глибинністю мислення автора і широким вибором використовуваних джерел, оскільки у ньому можна знайти не лише чималу кількість цитат із Біблії, але й патристичні тексти та коментарі³³.

У «Мітралі» автор надав чималого значення офіційності в загальній структурі твору. Він розпочав його з ґрунтового коментаря про облаштування і вимоги до церкви: про її частини, освячення та прикрашення, а згодом детально описав обов'язки духовенства і порядок їх виконання. Єпископ звернувся до богослужбових порядків священників, а відтак дав свій коментар до церковних богослужінь. Також він здійснив повний огляд літургійного року, описуючи щотижневу недільну літургію і знакові святкові дні. Сікард Кремонський вважав, що Меса та богослужіння є найважливішими завданнями духовенства. Саме ці теми стали провідними у праці «Мітрал»³⁴.

³² Miller M. C. *The Bishop's Palace: Architecture and Authority in Medieval Italy*. Ithaca: Cornell University Press, 2000, p. 245.

³³ Mazza E. *The Celebration of the Eucharist: The origin of the Rite and the Development of Its Interpretation*. Collegeville: The Liturgical Press, 1999, p. 176.

³⁴ Miller M. C. *The Bishop's Palace: Architecture and Authority in Medieval Italy*. Ithaca: Cornell University Press, 2000, p. 245.

Трактат складається з дев'яти книг. Перша з них містить тринадцять розділів: перший – «*De institutione ecclesiae*» – «Про облаштування церкви»; другий – «*De fundatione ecclesiae*» – «Про заснування церкви»; третій – «*De altari*» – «Про вівтар»; четвертий – «*De partibus ecclesiae*» – «Про частини церкви»; п'ятий – «*De nominibus ecclesiae*» – «Про церковні титули»; шостий, сьомий, восьмий і дев'ятий – «*De consecratione ecclesiae*» – «Про посвячення церкви», а десятий – «*Moraliter de eodem*» – «Про те ж саме з духовної точки зору»; одинадцятий – «*De reconciliatione ecclesiae*» – «Про відновлення церкви»; дванадцятий – «*De ornatu ecclesiae*» – «Про оздоблення церкви» та тринадцятий – «*De utensilibus*» – «Про ужиткові речі».

Друга книга «Мітралу» складається із восьми роділів: перший з яких – «*De institutiones et habitu personarum ecclesiasticarum*» – «Про літургійні звичаї і одяг священнослужителів»; другий – «*De ordinibus*» – «Про правила»; третій – «*De ordinibus moralitatis*» – «Про моральні обов'язки»; четвертий – «*De dignitatibus*» – «Про цінності»; п'ятий – «*De vestibus sanctis*» – «Про облачення»; шостий – «*De regalibus insignibus*» – «Про царські прикраси»; сьомий – «*De vestibus*» – «Про одяг» та восьмий, у якому йде мова «*De induendis ministris*» – «Про вбрання служителів».

У третій книзі своєї праці єпископ розповів – «*De nomine et institutione et partibus missae*» – «Про найменування і порядок та частини меси»: з другого по сьомий розділ описав всі частини меси, а в восьмому: «*Brevis recapitulatio missae*» – «Коротке повторення викладеного про месу».

Четверта книга «Мітралу» про церковні служби містить десять розділів: перший – «*De ferialibus nocturnis*» – «Про будні вечірні»; другий – «*De festivis nocturnis*» – «Святкові вечірні»; третій – «*De septem canonicis horis*» – «Про сім канонічних годин»; четвертий – «*De matutinis laudibus in ferialibus diebus*» – «Про ранкові служби у будні дні»; п'ятий – «*De matutinis laudibus in festivis diebus*» – «Про ранкові служби у святкові дні»; шостий – «*De prima*» – «Про першу», а сьомий – «*De tertia, sexta et nona*» – «Про третю, шосту і дев'яту»; восьмий розділ впроваджує відомості «*De vespertina sunaxi*» – «Про вечірнє зібрання»; дев'ятий – «*De collationibus et completorio*» – «Про молитви вечірні і завершальну молитву».

після вечірньої служби», а десятий – «*De officio monastico*» – «Про чернечий обов'язок».

У п'ятій книзі у перших чотирьох розділах автор описав всі неділі перед Різдом Христовим; у п'ятому розділі виклав події «*In Vigilia Natalis Domini*» – «У переддень Різдва Христового»; у шостому – «*In Natali Domini*» – «У Різдо Христове»; у сьомому – «*In Octava Domini*» – «На наступний день після Різдва Христового»; у восьмому – «*Dominica circa Octavam*» – «У день, найближчий до октави»; у дев'ятому – «*In Epiphania Domini*» – «У Богоявлення»; у десятому – «*De officiis post Dominicam primam Epiphaniae*» – «Про служби після першої Неділі Богоявлення», в одинадцятому – «*De Yrparanti Domini*» – «Принесення Ісуса в Храм».

Книга шоста містить п'ятнадцять розділів: перший – «*De Dominica in Septuagesima*» – «Про неділю у семидесятницю»; другий – «*De Dominica in Sexagesima*» – «Про неділю у шестидесятницю»; третій – «*De Dominica in Quinquagesima*» – «Про неділю у п'ятидесятницю»; четвертий – «*In capite Jejunii*» – «На початок посту»; у п'ятому, шостому, сьомому та восьмому розділах описано Неділі Великого Посту: від першої до четвертої; дев'ятий – «*De Passione*» – «Про страсті»; десятий – «*Dominica in Ramis palmarum*» – «Про вербну неділю»; одинадцятий – «*Generalia trium dierum*» – «Головні події трьох днів»; дванадцятий – «*In Caena Domini*» – «У вечерю Господню»; тринадцятий – «*In Parascevae*» – «У день святої Параскеви»; чотирнадцятий – «*Sabbato sancto*» – «У святу суботу»; п'ятнадцятий – «*In Paschali solemnitate*» – «У пасхальну літургію».

У сьомій книзі трактату Сікард Кремонський перелічив дні, що передували церковним святкам або наступні: перший розділ – «*Dominica in octava Paschae*» – «Неділя у Пасхальну октаву»; з другого по п'ятий розділи автор розповів про неділі після Пасхи (від другої до п'ятої); шостий розділ – «*In litanis*» – «У час літаній»; сьомий – «*In vigilia Ascensionis*» – «У переддень Вознесіння»; восьмий – «*De Ascensione Domini*» – «Про Вознесіння Господнє»; дев'ятий – «*Dominica post Ascensionem*» – «Неділя після Вознесіння»; десятий – «*De Vigilia Pentecostes*» – «У переддень П'ятидесятниці»; одинадцятий – «*In Pentecoste*» – «У П'ятидесятницю».

У восьмій книзі «Мітралу» автор подав повний опис двадцяти п'яти днів П'ятидесятниці.

Остання дев'ята книга «Мітралу» Сікарда Кремонського містить інформацію «*De festivitibus sanctorum et prius eorum quae sunt ab Adventu usque ad Nativitatem Domini*» – «Про празники святих і насамперед тих, які є від Адвенту аж до Різдва Христового».

Слід виокремити один із аспектів Сікардової праці: для кожного обряду, який супроводжувався коментарем, єпископ пропонував дуже багато його інтерпретацій, ніколи не виділяючи кращого. Усі його інтерпретації були логічними і базувалися на фрагментах Біблії, при тому, будучи вже розробленими іншими авторами, священиками чи середньовічними коментаторами.

Сікард Кремонський був людиною глибокої віри, він неодноразово звертався до читача, що немає нічого вищого та могутнішого за неї. А саме призначення літургії він розглядав як союз Христа з членами Церкви, що надає можливість земній людині піднятися на небо. Літургія за його словами – це центр довкола акту трансубстантивациї, завдяки якому Христос прийшов для того, аби скерувати бажання кожного до Єдиного Бога³⁵.

Дослідження «Мітралу» засвідчує, що Сікард Кремонський доклав чимало зусиль для його написання, викладаючи власні міркування, цитування Святого Письма, різні коментарі і богослужбових книг. Він пояснював, що віра – це найбільша рушійна сила, якою володіє людина. Він вдало описав вимоги до середньовічної Церкви та її освячення, до літургійних звичаїв і богослужбової атрибутики, до священичих обов'язків та їхнього вбрання. Структурний аналіз дев'яти книг «Мітралу», окрім того, що дозволив сформуванню цілісного уявлення про його зміст, допоміг відібрати для безпосереднього розгляду джерельні матеріали: п'ятий розділ «*De vestibus sanctis*» – «Про священиче вбрання» та шостий розділ «*De consecratione ecclesiae*» – «Про посвячення церкви» з першої книги та перший розділ «*De institutiones et habitu personarum ecclesiasticarum*» – «Про літургійні

³⁵ Macy G. *Treasures from the Storeroom: Medieval Religion and the Eucharist*. Collegeville: The Liturgical Press, 1999, p. 153.

звичаї і одяг священнослужителів» і шостий розділ «De regalibus insignibus» – «Про посвячення церкви» з другої книги, які й слугуватимуть основою у наступному розділі дипломної роботи.

РОЗДІЛ III
ТЕКСТУАЛЬНИЙ РОЗГЛЯД ОБРАНИХ ДЖЕРЕЛЬНИХ
МАТЕРІАЛІВ ПАПИ ІННОКЕНТІЯ III І ЄПІСКОПА СІКАРДА
КРЕМОНСЬКОГО

3.1. Символіка кольору у трактатах Іннокентія III та Сікарда Кременського

Іннокентій III у трактаті «Про священне таїнство вівтаря» та Сікард Кременський у «Мітралі, або Сума про церковні служби» ґрунтовно описали середньовічне християнське вбрання й атрибутику, окресливши також найбільш поширені тенденції тлумачення символізму їх кольору. Така активна символічна участь кольорів в християнській системі формувалась на традиціях античності; саме тоді уклалися певні канони домінування кольорів. Перший такий повністю розроблений канон літургійних кольорів уклав Папа Іннокентій III, визначивши чотири основні кольори – білий, червоний, чорний та зелений³⁶. Згодом і Сікард Кременський застосував тлумачення кольорів у своїх напрацюваннях. Тож, у першому підрозділі третього розділу варто розглянути і здійснити зіставлення символізму та трактування кольорів у богослужбових працях згаданих авторів.

У двох трактатах на визначення християнської символіки кольору вплинули спільні культурні традиції раннього християнства й історія розвитку середньовічної Церкви. Колір та форма стали визначальними для характеристики християнського вбрання у «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря» та «*Mitræ, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби», де обидва автори проаналізували як їхнє символічне використання, так і взаємодію різних систем символів, що були притаманними для тогочасного суспільства. Папа Іннокентій III наголошував: «Чотири же є основні кольори, якими згідно з властивостями днів Римська Церква розділила священні одежі: білий, червоний, чорний та зелений. Бо, кажуть, що й у вбраннях,

³⁶ Kaske R. E. *Medieval Christian Literary Imagery: A Guide to Interpretation*. Toronto: University of Toronto Press, 1988, p. 178.

відповідних до Божого закону, було чотири кольори: вісоновий і багрянний, фіолетовий та яскраво-червоний. Білі строї у святкові дні священників і непорочних зодягаються. Червоні – у торжественні дні апостолів та мучеників³⁷. Цей фрагмент тексту Понтифіка містить алюзію до Старого Завіту Святого Письма³⁸.

Отож, розпочати дослідження символіки кольору християнської середньовічної атрибутики можна із наведення прикладу трактування білого кольору, який завжди означав і означає чистоту та безгріховність. У цьому випадку пояснення обидвох авторів є схожими. Папа Іннокентій III наголошує, що білий колір є одним із головних і означає чистоту та невинність: «Отже, білими вбраннями слід послуговуватися у святкові дні священників і непорочних через чистоту та невинність. Бо білосніжними стали християни його, і завжди ходили з ним у білому. Оскільки непорочні є, та слідує за Агнцем куди-би він не пішов. Через цю причину слід послуговуватися білими [вбраннями] у торжественні дні ангелів»³⁹; Сікард Кремонський у трактаті «Мітрал» також визначив білий колір як один з головних у християнському вбранні та пояснив його символізм: «Неначе сніг будуть вибілені, щоб людина прийняла одіж Господню, бо той, хто у Христа Хрестився – у Христа зодягнувся. Вбрання ж, повторюю, є білосніжним, тобто без плями і складки, як явилось під час Преображення Господнього»⁴⁰. Також, розлоге пояснення символізму кольорів столи кліриків та опис її елементів єпископ супроводив деталізацією символічного значення частин цього вбрання, беручи до

³⁷ Мовою оригіналу: «Quatuor autem sunt principales colores ,quibus secundum proprietates dierum sacras vestes Ecclesia Romana distinguit , albus , rubeus, niger et viridis . Nam et in legalibus indumentis quatuor colores fuisse leguntur : byssus et purpura , hyacinthus et coccus. Albis induitur vestimentis in festivitibus confessorum et virginum. Rubeis in solemnitatibus apostolorum et martyrum» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*. Paris: Sagnier et Bray, 1845, p. 89.

³⁸ «Вони візьмуть на те золота й блакити, порфіри й кармазину та тонкого полотна» // *Вихід 28:5* // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., Львів: Місіонер, 2007, с. 90.

«І візьмуть вони золота, і блакиті, і пурпуру, і червені та віссону» // *Вихід 28:5* // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І. Київ: Нове життя Україна, 1992, с. 87.

³⁹ Мовою оригіналу: «Albis indumentis igitur utendum est in festivitibus confessorum et virginum propter integritatem et innocentiam . Nam candidi facti sunt Nazarei ejus, et ambulant sem per cum eo in albis. Virgines enim sunt , et sequuntur agnum quocumque ierit . Propter eam causam utendum est albis in solemnitatibus angelorum» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 89.

⁴⁰ Мовою оригіналу: «Velut nix dealbabuntur, ut fiat homo vestis Domini; qui enim Christo baptizatur, Christum induit; vestis, inquam, nivea id est sine macula, et ruga, quod representatum est in transfiguratione Dominica» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале, sive de officiis ecclesiasticis summa* // Migne J. P. *Patrologia Latina*. Vol. 213. Paris: Garnier, 1855, p. 29.

уваги біблійні писання: «Білі, тому що означають чистоту, довгі, тому що – широту добрих справ, такі, що простягаються до п'ят, тому що – стійкість аж до кінця. Це є туніка Йосифа аж до п'ят, що він носив упродовж усього життя. Використовують це вбрання ті, які бажають Богові сподобатися у благочесті і посвятити себе»⁴¹.

У поясненні символізму чорного кольору Папа Іннокентій III у своїй праці притримався стандартних його відображень: «Чорними ж вбраннями слід послуговуватися у день скорботи та посту за гріхи і за смерть. Як відомо, від Адвенту аж до надвечір'я Різдва, і від Семидесятниці аж до суботи Великодня»⁴²; Сікард Кремонський же у свою чергу, характеризуючи столу, більш глибоко розтлумачив символічне значення її чорного кольору. Він додав думку про те, що чорний колір використовується у християнському вбранні для того, аби розуміти, важливість «майбутньої радості»: «А головне тому, що в несвяткові дні, так чорні каппи використовуємо, щоб ми були неначе чорні піднесені вгору гілки пальм, немов ворон, щоб ми тримали у голові, думки до божественного скеровували та вказували на чорноту наших грішників смиренною вирозумілістю; щоб у святкові дні, тоги білі використовували, показуючи, що на щодень ми зодягаємо чорноту повчальної благочестивості на знак близьки майбутньої радості, бо не можуть наречені сини бути в жалобі, допоки Наречений є з ними»⁴³.

У своїх напрацюваннях єпископ Сікард Кремонський зупинився лише на двох основних кольорах: білий та чорний; у той час, коли Понтифік Іннокентій III детально розтлумачив вживання червоного і зеленого кольорів у християнській одежі. Про червоний колір Папа зазначив наступне твердження: «Червоними вбраннями слід послуговуватися у торжественні дні апостолів та мучеників, через

⁴¹Мовою оригіналу: «Albae, quia vitae munditiam designant; laxae, quia bonorum operum largitatem; talaris, quia perseverantiam usque in finem. Haec est tunica talaris Joseph, actione consummate in termino vitae. His vestibus utantur, qui volunt in sanctimonia et sanctificatione Deo placet» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 60.

⁴²Мовою оригіналу: «Nigris autem indumentis utendum est in die afflictionis et abstinētiaē pro peccatis et pro defunctis Ab adventu scilicet usque ad natalis vigiliam, et a Septuagesima usque ad sabbatum pascha» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 93.

⁴³Мовою оригіналу: «Stola, seu cotta, seu superpellitium, vestis est candida in modum cruces formata, candor enim munditiam, vel potius novam sanctorum gloriam, et vitam repraesentat angelicam; forma passionem dictam. Et attende quod in profestis, cappis utimur nigris, ut simus sicut comae elatae palmarum nigrae; quasi corvus, ut capiti adhaereamus, mentes ad coelestia dirigamus, et peccatorum nostrorum nigredinem humili conscientia confiteamur; ut in festivis, togis utimur albis, innuentes quod quotidianam salubris justitiae nigredinem candor futurae laetitiae vestiemus; non enim possunt filii Sponsi lugere, quandiu Sponsus est cum eis» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, pp. 59–60.

кров страждання, яку вони пролили за Христа. Бо, вони самі є тими, які прийшли з великої муки, і вмили столи свої у крові Агнця»⁴⁴. У наведеному уривку бачимо, що автор скористався цитатою із Біблії⁴⁵. Бачимо, що впродовж усього пояснення Понтифік навів знайоме порівняння червоного кольору з кров'ю: «У свято Хреста, з якого Христос за нас кров свою пролив. Звідси пророк: Чому червоний є стрій твій, немов у того, хто топче у чавилі?»⁴⁶. Додатково Іннокентій III знову звернувся до Святого Письма⁴⁷. При порівнянні червоного та чорного кольорів у трактаті «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря» бачимо, що Папа навів трагічні символічні значення: «У день же Побиття немовлят одні стверджують, що чорними, а інші, що червоними вбраннями слід послуговуватись»⁴⁸.

Зелений колір Понтифік Іннокентій III назвав «проміжним» між раніше згаданими трьома іншими. Папа написав: «Отож, зберігається, що у дні вихідні і звичайні, зеленим слід послуговуватися. Тому що зелений колір є проміжним між білуватим, чорнуватим та червонуватим. Цей колір пояснюють там, де кажуть: Кипри з нардом, і нард з шафраном»⁴⁹. Варто зауважити, що майже для кожного свого трактування символізму кольору Понтифік Іннокентій III використовував зв'язок із Старим та Новим Завітами⁵⁰. У висновку, Папа навів пояснення

⁴⁴ Мовою оригіналу: «Rubeis autem utendum est indumentis in solemnitatibus apostolorum et martyrum ,propter sanguinem passionis, quem pro Christo fuderunt. Nam ipsi sunt qui venerunt ex magna tribulatione , et laverunt stolas suas in sanguine agni. In festo Crucis, de qua Christus pro nobis sanguinem suum fudit» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 92.

⁴⁵ «Я ж мовив до нього: «Владико мій, ти знаєш». А він оповів мені: «Це ті, що прийшли від горя великого, і обмили одежі свої, і вибілили їх у крові Агнця» // *Об'явлення 7:14* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 309.

«І сказав я йому: «Мій пане, ти знаєш!». Він же мені відказав: «Це ті, що прийшли від великого горя, і випрали одіж свою, та вибілили її в крові Агнця...» // *Об'явлення св. Івана Богослова 7:14* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 284.

⁴⁶ Мовою оригіналу: «Unde Propheta : Quare rubrum est vestimentum tuum , sicut calcantium in torculari?» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 93.

⁴⁷ «Чому шати твої багряні, одежа твоя, мов у того, хто топтав грона у винотоці?» // *Ісаїя 63:2* // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 906.

«Чого то червона одежа Твоя, а шати Твої як у того, хто топче в чавилі?» // *Ісаїя 63:2* // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 746.

⁴⁸ Мовою оригіналу: «In Innocentium autem die, quidam nigris, alii vero rubeis indumentis utendum esse contendunt» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 94.

⁴⁹ Мовою оригіналу: «Restat ergo, quod in diebus ferialibus et communibus, viridibus sit utendum. Quia vi ridis color medius est inter albedinem et nigre dinem et ruborem. Hic color exprimitur, ubi dicitur: Cypri cum Vardo , et Nardus cum Croco» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 95.

⁵⁰ «Твої протоки зрошують сад гранатовий, де овочі препишні, квітучий кипр та троянди. Нард і шафран, пахуча троця й цинамон, усі дерева кадильні. Мірра, алое й усі бальзами щонайліпші. Ти джерело садів, криниця води живої; протоки, що з Ливану ринуть!» // *Пісня пісень 4:13–15* // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 778.

символізму вісонового і багряного, фіолетового та яскраво-червоного кольорів: «За допомогою цих чотирьох інші виводять. За допомогою червоного кольору – яскраво-червоний, за допомогою чорного – фіолетовий, за допомогою зеленого – шафрановий. Хоча, деякі виводять трояндовий [колір] від мучеників, шафрановий від сповідників, а лілієвий від непорочних»⁵¹.

Отож, оскільки Папа Іннокентій III став першим у розвитку канону літургійних кольорів, він вдався до трактування більшої їх кількості, визначивши чотири основні кольори – білий, червоний, чорний та зелений. Єпископ Сікард Кремонський, у свою чергу, у латинськомовному трактаті «Мітрал» здійснив більш глибинний опис і подав ґрунтовніше пояснення символізму кольорів, зокрема чорного та білого. Обидва автори однаково пояснили застосування білого кольору, який означає чистоту; хоча трактування чорного кольору них відрізняється, оскільки Іннокентій III пояснив чорний колір як той, що символізує смерть та скорботу. Сікард Кремонський продемонстрував кардинально іншу думку: він сказав, що цей колір використовується у християнському вбранні для того, аби розуміти, важливість «майбутньої радості». Також, Папа Іннокентій III у своєму трактаті «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря» описав ще два головні кольори: червоний, що характеризує пожертвування крові, яка була пролита за Христа; і зелений, який став «посередницьким» між білим, чорним та червоним, але без якого не було б виведено нових літургійних кольорів. А саме – яскраво-червоного, фіолетового і шафранового, останній з яких походить від зеленого та символізує каяття сповідників. Бачимо, що Іннокентій III чітко описав чотири головні кольори, коротко і структуровано, у той час коли Сікард Кремонський використав ґрунтовне пояснення символізму білого та чорного кольорів, вдаючись й до опису середньовічного богослужбового вбрання. Обидва

«Ліно твоє сад гранатових яблук з плодом досконалим, кипри із нардами, нард і шафран, пахуча тростина й кориця з усіма деревами ладану, мирра й алое зо всіма найзапашнішими пахощами, ти джерело садкове, криниця живої води, та тієї, що плине з Ливану!» // *Пісня над піснями 4:13–15* // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 677–678.

⁵¹Мовою оригіналу: «Ad hos quatuor caeteri re feruntur. Ad rubeum colorem coccineus, ad nigrum violaceus, ad viridem croceus. Quam vis nonnulli rosas ad martyres, Crocum ad confessores, lilium ad virgines referant» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 95.

автори у своїх напрацюваннях окреслили найбільш поширені тенденції тлумачення символізму літургійних кольорів.

3.2. Зіставлення пояснень символізму християнського вбрання у працях «Про священне таїнство вівтаря» та «Мітрал, або Сума про церковні служби»

Папа Іннокентій III у своєму трактаті «Про священне таїнство вівтаря» і Сікард Кремонський у творі «Мітрал, або Сума про церковні служби» розширено та чітко описали не лише символізм кольору богослужбового вбрання, але й окреслили найбільш поширені тенденції його тлумачення. За допомогою вираженої красномовності й теологічних знань, обидва автори змогли віднайти чимало інтерпретацій одного образу. Таким чином їм вдалося викликати почуття важливості богослужінь, під час яких і застосовувалось це обрядове вбрання. Відтак, у другому підрозділі третього розділу, дібравши із тексту «Про священне таїнство вівтаря» Іннокентія III та «Мітрал» Сікарда Кремонського важливо віднайти головні інваріації елементів вбрання священників, єпископів, пап і мирян, проаналізувавши та порівнявши їх задля представлення найбільш поширених тенденцій тлумачення символізму облачень.

Чималу увагу обидва автори приділяють основному священничому вбранню – туніці. Тракткування її символічного образу є дещо схожим у двох працях. Папа Іннокентій III говорив про туніку: «[...] зодягав туніку, довгу одягу священників, тобто яка до п'ят простягається, означаючи, що Понтифік повинен зодягати стійкість, оскільки хто буде стійким аж до кінця, той буде спасеним. До п'яти, бо через [цю] межу, стійкість визначається, стосовно цього: «Воно зітре твою голову, а ти підстерігатимеш його п'яту»⁵². Сікард Кремонський також звернувся до символічного образу стійкості у своїх напрацюваннях, супроводжуючи його деталізацією символічного значення частин цього вбрання, а саме альби, та беручи

⁵² Мовою оригіналу: «[...] induebat tunicam poderem id est talarem significans, quod Pontifex debet induere perseverantiam, quia qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Per talum enim propter extremitatem perseverantia designatur, secundum illud: Ipsa conteret caput tuum; et tu insidiaberis calcaneo ejus» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, pp. 48–49.

до уваги біблійні писання: «Білі, тому що означають чистоту, довгі, тому що – широту добрих справ, такі, що простягаються до п'ят, тому що – стійкість аж до кінця. Це є туніка Йосифа аж до п'ят, що він носив упродовж усього життя. Використовують це вбрання ті, які бажають Богові сподобатися у благочесті та посвяті себе»⁵³. Додатково, Іннокентій III зазначив, що: «Туніка, довга одежа священників, яка фіолетового кольору була у старому священництві, а коли дзвіночки і гранатові плоди у нижній частині з'являються – [це], щоб увесь Понтифік поширював звуки та впроваджував Небесне вчення Христа. Його звістку отримали всі, яким Господь через пророка сказав: «На гору дуже високу піднімісь ти, який несеш добру новину Сіонові»⁵⁴. Автор вдався до прямої цитати Старого Завіту⁵⁵. Далі Понтифік уточнив: «Однак, врешті цю туніку має ткаля євангельського вчення, мудрість Господа Ісуса Христа і Він дав її апостолам своїм. Усе каже, що б я не почув від батька мого, занотував для вас. Тому почала означати ця туніка Господня, яку воїни не захотіли роздерти, те, що вона була безшовна, зверху повністю тісно прилягаюча: якщо вони почнуть роздирати ересями євангельське вчення, то буде найбільше прокляття тим, які прагнуть [цього]»⁵⁶. Тут він також звернувся до званої Новозавітної історії поділу вояками одяжі Ісуса Христа після його розп'яття⁵⁷. У свою чергу, Сікард Кремонський наголосив на

⁵³ Мовою оригіналу: «Albae, quia vitae munditiam designant; laxae, quia bonorum operum largitatem; talaris, quia perseverantiam usque in finem. Haec est tunica talaris Joseph, actione consummate in termino vitae. His vestibus utantur, qui volunt in sanctimonia et sanctificatione Deo placet» // Sicardus Cremonensis. *Mitræle*, p. 60.

⁵⁴ Мовою оригіналу: «Tunica poderis, qua hyacinthini coloris erat in veteri sacerdotio, tintinnabulis et malis punicis ab inferiori parte procedentibus, ut pontifex totus vocalis incederet, coelestem Christi doctrinam insinuat. Cujus notitiam habuerunt omnes, quibus Deus per prophetam ait: In montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 61.

⁵⁵ «Зійди на гору, на високу, ти, що несеш Сіонові веселі вісті» // *Ісаїя 40:9* // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 309.

«На гору високу зберися собі, благовіснику Сіону» // *Ісаїя 40:9* // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 720.

⁵⁶ Мовою оригіналу: «Praecipue tamen hanc habuit tunicam evangelicæ textrix doc trinæ, sapientia Dei Jesus Christus, et dedit illam apostolis suis. Omnia inquit, quaecum quæ audivi a patre meo, nota feci vobis. Hanc ergo significavit illa tunica domini quam milites scindere noluerunt, eo quod esset inconsutilis, desuper contexta per totum: damnum fore maximum existimantes, si qui doctrinam vangelicam haeresibus scindere moliantur» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, pp. 61–62.

⁵⁷ «Тоді вояки, розп'явши Ісуса, узяли його одіж та й зробили чотири частини, по одній частині кожному воякові, і хітон. Та був хітон не пошитий, лише весь від верху тканий. Тому домовилися між собою: «Не дерімо його, а киньмо на нього жереб, на кого впаде»» // *Від Івана 19: 23–24* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 140.

«Розп'явши ж Ісуса, вояки взяли одіж Його, та й поділили на чотири частині, по частині для кожного вояка, теж і хітона. А хітон був не шитий, а витканий цілий відверху. Тож сказали один до одного: Не будемо дерти його, але жереба киньмо на нього» // *Від Івана 19: 23–24* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 139.

позначенні смиренності та покаянні цього вбрання: «Вовняна туніка є строгістю покаяння, чи смиренністю, або стійкістю терпіння, яка повинна бути округлою, закритою та без розрізів, щоб вітер не підкрався непомітно, немов гріх гордині. Священики не повинні носити зброю, тому, що не людей, а демонів повинні проганяти, як Мойсей не зброєю, а словами Амаліка переміг; як і апостоли нас навчили не зброєю вистоювати, а радше терпіти несправедливість; а тому, ми не повинні світське вбрання одягати, мирянам же не можна виконувати»⁵⁸. Він також зробив особливий наголос на важливості відмінності церковного та світського вбрання: «Вбрання ж мирян повинне бути прямим і з розрізами, щоб допомагало у битві, коли захищатимуть Церкву від єретиків та не християн. Отож, пильнуймо, щоб ми бачили, що цей одяг миряни, а не служителі Божі, тобто клірики [носять]»⁵⁹.

Саме альба є другим важливим елементом вбрання, про яку вже згадувалось у напрацюваннях єпископа Сікарда Кремонського. Багато відомостей навів про неї і Понтифік Іннокентій III: «Альба, ляне вбрання, вельми відрізняючись від шкіряних тунік, які з мертвих тварин виготовлялися, у які Адам зодягнувся після гріха: оновлення життя означає, яке Христос отримав і повчав, і дарував через хрещення, про яке каже Апостол: «Скиньте стару людину, з її прагненнями, і зодягніть в нову людину, яка є створена на подобу Божу»: Оскільки й у преображенні засяяв лик його, як сонце, й одежа його стала білою, як сніг. Бо завжди одежа Христа чистою була і білосніжною, тому що гріха не вчинив, і не

⁵⁸ Мовою оригіналу: «Lanea tunica est asperitas poenitentiae, vel humilitas, aut virtus patientiae, quae debet esse carcularis, et clausa non scissa, ne ventus, quasi vitium subrepat arrogantiae. Clerici non debent arma portare; quia non debent homines, sed daemones impugnare, sicut apostoli non nos armis resistere docuerunt, sed magis injuriam pati; et ideo nec debemus laicalibus vestimentis abuti, sicut et laicis non licet clericale officium usurpare; et ideo nec clericales vestes induere» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 60.

⁵⁹ Мовою оригіналу: «Laicorum autem vestes debent esse strictae et scissae, ut expediti sint ad pugnam, ut protegant ab haereticis et paganis Ecclesiam. Hunc igitur habitum observemus, ut laici, sed non ministri Domini, id est clerici videamur» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 60.

знайшлося лукавства у мові його»⁶⁰. У тексті присутнє звернення до Апостольських послань Святого Павла⁶¹.

Спостерігаємо, що Іннокентій III та Сікард Кремонський надали різне символічне пояснення самій одежі, у єпископа – це стійкість, у той час, коли Папа написав: «Альба належно прилягаючи до тіла, вказує, що в житті священника не повинно бути жодного надлишку чи надмірної розкутості. Вона через вигляд білизни означає чистоту стосовно якої кажуть: «Нехай кожного часу одежі твої будуть білі»⁶². Автор трактату «Про священне таїнство вітваря» наголосив на важливості правил зодягання альби: «Нехай же вона буде з вісону чи з льону. Про який було написано: вісон є праведність святих. Повинна тож Альба навколо стегон поясом бути оперезана, як непорочність священника усілякі муки головних звільняють. Звідси: «Нехай будуть стегна ваші оперезані, і світильники сяючі у ваших руках». І: «Мужність його у стегнах його і хоробрість його у пуповині живота його». Отже, повинні стегна бути оперезані через стриманість. Повинні бути і підперезані через здержливість, оскільки «Цей рід злого духа виганяють лише молитвою і постом». Це також Апостол каже: «Стійте, підперезавши стегна

⁶⁰ Мовою оригіналу: «Alba lineum vestimentum, longissime distans a tunicis pelliceis, quæ de mortuis animalibus fiunt, quibus Adam vestitus est post peccatum : novitatem vitæ significat, quam Christus habuit, et docuit , et tribuit ex baptismo, de qua dicit Apostolus: Exuite veterem hominem cum actibus suis , et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est. Nam et in transfiguratione resplenduit facies ejus sicut sol, et vestimenta ejus sunt facta alba sicut nix. Semper enim vestimenta Christi munda fuerunt et candida, quia peccatum non fecit, nec in ventus est dolus in lingua ejus» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 59.

⁶¹ «А саме: вам треба позбутися, за вашим попереднім життям, старої людини, яку розтлівають звабливі пристрасті, а відновитись духом вашого ума й одягнутись у нову людину, створену на подобу Божу, у справедливості й у святості правди» // *До Ефесян 4: 22–24* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 243.

«Щоб відкинути, за першим поступованням, старого чоловіка, який зотліває в звабливих пожадливостях, та відновлятися духом вашого розуму, і зодягнутися в нового чоловіка, створеного за Богом у справедливості й святості правди» // *До Ефесян 4: 22–24* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 225.

⁶² Мовою оригіналу: «Omni tempore vestimenta tua sint candida» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, 1845, p. 72.

істиною»⁶³. Понтифік Іннокентій III вдався до розлогих алюзій до Старого⁶⁴ і Нового⁶⁵ Завітів.

Наступним за важливістю елементом богослужбового вбрання є стола. Її Папа Іннокентій III та єпископ Сікард Кремонський трактують у різний спосіб. Понтифік наголосив на тому, що стола означає смиренність та покірність у службі Господу: «Стола, яка поверх накидки на шию священника одягається, покірність і служіння означає, що Господь усіх задля спасіння своїх [дimei] підніс. Бо коли у подобі Божій був, не посяганням вважають, що Він був рівним Богові. Він понизив себе, прийнявши вигляд раба, став покірним аж до смерті, смерті ж – на хресті. Адже причину смерті Він не отримав за походженням і не заслужив через [свою] діяльність, оскільки те, що він не привласнив, це завершив. Бо дав Йому чашу отець, не Юдейський, з любові, а не з гніву; з доброї волі, а не з необхідності та з

⁶³ Мовою оригіналу: «Fit autem de bysso vel de lino . Propter quod scriptum est :Byssinum sunt justificationes sanctorum. Sicut enim byssus , vel linum candorem, quem ex natura non habet , multis tusionibus attritum , per artem acquirit . Sic et hominis caro munditiam , quam non obti net per naturam , multis castigationibus macerata , sortitur per gratiam . Unde sacerdos ,secundum Apostolum , castigat corpus suum et in servitutum redigit , ne forte quum aliis praedicet, ipse reprobis fiat. Hæc vestis in veteri sacerdotio stricta fuisse describitur propter spiritum servitutis in timore. In novo larga est , propter spiritum adoptionis in libertate . Quod autem Aurifrigium habet ,et gemmata est in diversis locis , et variis operibus ad decorem , illud insinuat quod Propheta dicit in Psalmo : Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato , circumdata varietate. Debet autem Alba circa lumbos zona præcingi , ut castitas sacerdotis nullis incentivorum stimulis dissolvatur. Unde : Sint lumbi vestri præcincti et lucernæ ardentes in manibus vestris. Et : Virtus ejus in lumbis ejus, et fortitudo illius in umbilico ventris ejus. Debent ergo lumbi præcingi per continentiam. Debent et subcingi per abstinentiam : quoniam hoc genus dæmonii non ejicitur nisi in oratione et jejunio. Hinc etiam Apostolus ait : State succincti lumbos in veritate» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, pp. 72–73.

⁶⁴ «Хай завжди буде на тобі одежа світла» // *Проповідник 9:8* // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 773.

«Нехай кожного часу одежа твоя буде біла» // *Книга Екклесіястова: 9:8* // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 671.

«Глянь, що за сила в його крижах, і що за потуга в його черева м'язах» // *Йова 40:16* // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 653.

«Ото сила його в його стегнах, його ж міцність - у м'язах його живота» // *Йова 40:16* // Книги Старого Заповіту // Біблія // пер. Огієнко І., с. 538.

⁶⁵ «І дано їй, щоб одягнулася у вісон чистий, ясний, вісон же – це праведність святих» // *Одкровення 19:8* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 318.

«І їй дано було зодягнутися в чистий та світлий вісон, бо віссон то праведність святих» // *Об'явлення 19:8* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., ст. 293.

«Нехай ваш стан буде підперезаний, і світла засвічені» // *Лука 12:35* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 91.

«Нехай підперезані будуть вам стегна, а світла ручні позасвічувані» // *Лука 12:35* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 92.

«А щодо цього роду бісів, то його виганяють лише молитвою і постом» // *Матей 17:21* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту/ пер. Хоменко І., с. 28.

«Цей же рід не виходить інакше, як тільки молитвою й постом» // *Матей 17:21* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 25.

«Стійте, отже, підперезавши правдою бедра ваші, вдягнувшись у броню справедливости» // *До Ефесян 6–14* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 240.

«Отже, стійте, підперезавши стегна свої правдою, і зодягнувшись у броню праведности» // *До Ефесян 6–14* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 227.

милості, а не з кари. Цей є той Яків, який покійно за наказом батька Ісаака і порадою матері Ребекки, служив Лабану, щоб з Рахиль і Ліам поєднатися»⁶⁶. Папа Інокентій III зацітував фрагмент з послань Апостола Павла⁶⁷. У інший спосіб Сікард Кремонський, характеризуючи столу, розтлумачив її символічне значення: «Стола, або ж казула, або ж альба, є білосніжним вбранням, виготовленим у формі хреста, бо білизна показує чистоту, або ж точніше, нову славу святих, і ангельське життя; форма – згадане страждання. А головне тому, що в несвяткові дні, так чорні каппи використовуємо, щоб ми були неначе чорні піднесені вгору гілки пальм, немов ворон, щоб ми тримали у голові, думки до божественного скеровували та вказували на чорноту наших грішників смиренною вирозумілістю; щоб у святкові дні, тоги білі використовували, показуючи, що на щодень ми зодягаємо чорноту повчальної благочестивості на знак білизни майбутньої радості, бо не можуть наречені сини бути в жалобі, допоки Наречений є з ними; вбрання є нероздільним, білим, довгим і таким, яке простягається до п'ят, маючи один чи два язички»⁶⁸. Хоча, якщо не зважати на такі розбіжності у трактуванні самого значення, то у двох авторів можна віднайти однакове тлумачення символізму форми столи кліриків «До п'яти, бо через [цю] межу, стійкість визначається, стосовно цього»⁶⁹, трактував Понтифік Інокентій III. А Сікард у свою чергу також супроводив деталізацією символічного

⁶⁶ Мовою оригіналу: «Stola, quæ super amictum collo sacerdotis incumbit, obedientiam et servitatem significat, quam Dominus omnium propter salutem suorum subivit. Nam cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Exinanivit seipsum, formam servi accipiens, factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Causam quippe mortalitatis nec contraxit origine, nec commisit in opere: quia quod non rapuit, hoc exoluit. Dedit enim illi calicem pater non Judæi, amore, non ira: voluntate, non necessitate: gratia, non vindicta. Hic est ille Jacob, qui parens præcepto patris Isaac et consilio matris Rebeccæ servivit Laban ut Rachel et Lyam duceret in conjugium» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, pp. 60–61.

⁶⁷ «...приймавши вигляд слуги, ставши подібним до людини. Подобою явившись як людина, він понизив себе, ставши слухняним аж до смерті, смерті ж – хресної» // *До Филип'ян 2* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 242.

«Він умалив Самого Себе, приймавши вигляд раба, ставши подібним до людини; і подобою ставши, як людина. Він упокорив Себе, будучи слухняний аж до смерті, і то смерті хресної» // *До Филип'ян 2* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 229.

⁶⁸ Мовою оригіналу: «Stola, seu cotta, seu superpellitium, vestis est candida in modum cruces formata, candor enim munditiam, vel potius novam sanctorum gloriam, et vitam repræsentat angelicam; forma passionem dictam. Et attende quod in profestis, cappis utimur nigris, ut simus sicut comæ elatæ palmarum nigrae; quasi corvus, ut capiti adhaereamus, mentes ad coelestia dirigamus, et peccatorum nostrorum nigredinem humili conscientia confiteamur; ut in festivis, togis utimur albis, innuentes quod quotidianam salubris justitiae nigredinem candor futurae lætitiæ vestiemus; non enim possunt filii Sponsi lugere, quandiu Sponsus est cum eis: indivisæ sunt vestes, albae, talaris et laxae, unam vel duas linguas habentes» // Sicardus Cremonensis. *Mitrale*, pp. 59–60.

⁶⁹ Мовою оригіналу: «Per talum enim propter extremitatem perseverantia designatur, secundum illud: Ipsa conteret caput tuum; et tu insidiaberis calcaneo ejus» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, pp. 48–49.

значення частин цього вбрання, беручи до уваги біблійні писання: «Білі, тому що означають чистоту, довгі, тому що – широту добрих справ, такі, що простягаються до п'ят, тому що – стійкість аж до кінця»⁷⁰.

Додатково Папа Іннокентій III згадав за вісон, біле вбрання з льону, про яке не говорив Сікард Кремонський. Понтифік пояснив його символічний образ наступним чином: «Бо як вісон, або льон білого кольору, якого він від природи не отримав, потертий багатьма ударами, за допомогою майстерності набуває. Так і чистоту людської плоті, яку не отримує від природи, виснажена багатьма покараннями, здобуває через благодать. Звідси про священників, згідно з Апостолом: «Він умертвляє своє тіло і у служіння віддає, щоб коли він проповідує іншим, випадково сам не став негідним». Описуватимуть, що це вбрання у давнього священника було пряме через дух служби у страху. У нового – широке є через дух прийняття у свободі. Однак те, що Орфей є прикрашений коштовним камінням у різних місцях і різноманітними оздобами для прикраси, це бере початок з того, про що пророк каже у Псалмі: «Стала цариця по правицю твою в позолоченому одязі, оточена розмаїттям»⁷¹. Папа Іннокентій III у цьому описі застосував алюзію до Старого⁷² та Нового⁷³ Завітів.

У свою чергу єпископ у своєму трактаті, окрім столи, яка була однією із найважливіших складових частин одягу представників кліру, розтлумачив також

⁷⁰ Мовою оригіналу: «Albae, quia vitae munditiam designant; laxae, quia bonorum operum largitatem; talaris, quia perseverantiam usque in finem» // Sicardus Cremonensis. *Mirale*, p. 60.

⁷¹ Мовою оригіналу: «Sicut enim byssus, vel linum candorem, quem ex natura non habet, multis tusionibus attritum, per artem acquirit. Sic et hominis caro munditiam, quam non obtinet per naturam, multis castigationibus macerata, sortitur per gratiam. Unde sacerdos, secundum Apostolum, castigat corpus suum et in servitutem redigit, ne forte quum aliis praedicet, ipse reprobus fiat. Haec vestis in veteri sacerdotio stricta fuisse describitur propter spiritum servitutis in timore. In novo larga est, propter spiritum adoptionis in libertate. Quod autem Aurifrigium habet, et gemmata est in diversis locis, et variis operibus ad decorem, illud insinuat quod Propheta dicit in Psalmo: Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate. Debet autem Alba circa lumbos zona praecingi, ut castitas sacerdotis nullis incentivorum stimulis dissolvatur. Unde: Sint lumbi vestri praecincti et lucernae ardentes in manibus vestris. Et: Virtus ejus in lumbis ejus, et fortitudo illius in umbilico ventris ejus. Debent ergo lumbi praecingi per continentiam. Debent et subcingi per abstinentiam: quoniam hoc genus demonii non ejicitur nisi in oratione et jejunio. Hinc etiam Apostolus ait: State succincti lumbos in veritate» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, pp. 72–73.

⁷² «Царські дочки – тобі назустріч, праворуч тебе стоїть цариця в золоті офірським» // Псалми 45(44):10 // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 681.

«Серед скарбів Твоїх царські дочки, по правиці Твоїй стала цариця в офірському щирому золоті» // Псалми 45:10 // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 567.

⁷³ «А умертвляю своє тіло і поневолюю, щоб, проповідуючи іншим, я сам, бува, не став непридатним» // 1 до Коринтян 9:27 // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 211.

«Але вмертвляю й неволю я тіло своє, щоб, звіщаючи іншим, не стати самому негідним» // 1 до Коринтян 9:27 // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 202.

значення каппи та її елементів: «Вважається, що каппа запозичена від туніки, звідти як і вона, оздоблена дзвіночками, як і та – шнурками; вона має каптур, аж до п'ят сягає, спереду залишається відкритою; вона уособлює святий спосіб життя; шнурки, які нижче є, [уособлюють] труди і турботи цього світу. Каптур – найвища радість, довжина аж до п'ят – це стійкість аж до кінця; отвір [для голови] означає, що для тих, які практикують у святості [свій] спосіб життя, відкривається життя вічне, або ж через каппу ми приймаємо безсмертя уславлених тіл»⁷⁴. Єпископ тут вказав на те, коли її потрібно одягати та пояснив символічність її застосування: «Звідки їх лише на доволі великі свята одягаємо, сподіваючись на майбутнє воскресіння, коли вибрані, яким для душі дарують білі столи через смерть тілесну, подвійні столи приймуть та упокій душі та славу тіла, ці прямі каппи спереду – відкриті, з лише однією необхідною застібкою, і безшовні, тому що тіло вже духовним стало, і не утискає душу жодними бідами; також шнурками є прикрашені, бо нічого тоді не бракуватиме нашій досконалості, але те, що сьогодні частково розуміємо, тоді зрозуміємо, як і нас зрозуміють. Урешті, помітно є, що наш Понтифік більше ніж вісім одеж вбирає, коли кажуть, що навіть Аарон лише вісім мав; тому що потрібно нашого права притримуватись більше, ніж [закону] книжників і Фарисеїв, щоб ми могли увійти до Царства Небесного»⁷⁵. Про іншу одяг Сікард сказав: «Інші одяги царські є головними чеснотами, або таким, що додають собі сили»⁷⁶.

Загальні описи елементів літургійного вбрання Папа Іннокентій III та єпископ Сікард Кремонський супроводили деталізацією символічного значення,

⁷⁴ Мовою оригіналу: «Cappa crediur a tunica mutuata, unde sicut illa tintinnabulis, sic ista fimbriis insignitur, haec habet capucium, usque ad pedes pertingit, in anteriora manet aperta; hac sancta conversatio designatur; fimbriae, quae inferius sunt, labores et hujus mundi sollicitudines. Capucium, supernum gaudium; prolixitas usque ad pedes, perseverantiam usque in finem; apertura significat quod sancte conversantibus vita patet aeterna, vel per cappam gloriosorum corporum accipimus immortalitatem» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 81.

⁷⁵ Мовою оригіналу: «Unde eas nisi in festis majoribus non superinduimus, aspicientes in futuram resurrectionem, quando electi quibus depositione carnis in animabus albae stolae donantur, binas stolas accipient, et requiem animarum, et gloriam corporum, quae cappae rectae ab anteriori parte sunt patulae, et, nisi sola necessaria fibula, inconsutae, quia corpora jam spiritualia facta, nullis animam obturabunt angustiis; fimbriis etiam subornantur, quia nihil nostrae tunc deerit perfectioni, sed quod nunc ex parte cognoscimus, tunc cognoscemus, sicut et cogniti sumus. Demum notabile est quod noster pontifex plura quam octo induit vestimenta, cum Aaron non nisi octo legatur habuisse; quia oportet justitiam nostram abundare magis quam Scribarum et Pharisaeorum, ut intrare possimus in regnum coelorum» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, pp. 81–82.

⁷⁶ Мовою оригіналу: «Caeterae vestes regales sunt principales virtutes, vel sibi subditae potestates» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, pp. 59–60.

грунтовно опираючись на тексти Старого та Нового Завітів Святого Письма. Обидва автори віднайшли чимало інтерпретацій одного образу, послуговуючись якими вони спричинилися до розуміння важливості богослужінь. Після здійснення зіставлення добраних фрагментів двох робіт, варто зауважити, що здебільшого трактування символічного образу облачення дещо відрізняється. Проте, Папа Іннокентій III та єпископ Сікард Кремонський часто виводили спільні тлумачення для пояснення символізму декількох видів обрядового вбрання.

3.3. Символічне трактування предметів богослужбового вжитку за вибраними творами

Папа Іннокентій III та єпископ Сікард Кремонський, укладаючи свої трактати, чималу увагу приділили розгляду питань символічної образності та значення предметів богослужбового вжитку, започаткувавши витворення цієї традиції. Середньовічні обрядові атрибути відіграли доволі важливу роль у формуванні цілого канону. Третій підрозділ третього практичного розділу присвячений розгляду символічних трактувань предметів богослужбового вжитку у контексті літургійного функціонування на основі виокремлених фрагментів з трактатів «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря» Понтифіка Іннокентія III та «*Mitræ, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби» єпископа Сікарда Кремонського.

Важливий елемент богослужбового облачення – це корона, або митра, яка мала глибоке символічне значення⁷⁷. Папа Іннокентій III пояснив його так: «Нехай буде вірний аж до смерті, і дам тобі корону життя. Отож, ця одежа була у старому священництві, з [ii] країв гранатові плоди з позолоченими дзвіночками, за допомогою яких таїнство на землі ми показали»⁷⁸. Понтифік вказав на те, що корона означає нагороду за утримання від спокуси: «Блаженний чоловік, який

⁷⁷ Moroni G. Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica da San Pietro sino ai nostri giorni. Vol. 2. Venezia: Tipografia Emiliana, 1878, p. 99

⁷⁸Мовою оригіналу: «Unde prae cipitur: Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae. Habebat autem haec vestis in veteri sacerdotio, pro fimbriis mala punica cum tintinnabulis aureis, quorum supra mysterium exposuimus» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 76.

страждає від спокуси, оскільки коли випробуваним буде, прийняв корону життя»⁷⁹. Папа Іннокентій III звернувся до Апостольського Послання Святого Павла⁸⁰. Єпископ Сікард Кремонський же писав: «Священики за законом митру [вбирають], тобто круглу шапочку з тонкого полотна на голові посередині, як цар вінець носив. Частина голови під митрою поголена; круг з волосся означає вінець, щоб ми збагнули та подякували, що Господь поставив нас у вибраній і царській рід священиків. Або, інакше, законом встановлено про те, де вінець на чотири пальці над вітварем має бути та про німб згори. За допомогою цього кола волосся корона, за допомогою місця маленький вінець нехай буде відображений, щоб ми сподівалися, що завдяки вченню Святого Письма і, головно, чотирьох євангелістів, ми заслужимо не лише насолоди вічного життя душі, але й очищення тіла»⁸¹. Із використанням митри Сікард Кремонський тісно пов'язав символічні обрядові дії, започатковані близько VII століття – постриження, або, як його ще називали, тонзуру, та гоління, на знак приналежності до кліру назагал, або ж до конкретного чернечого ордену зокрема⁸², причину започаткування котрих автор й пояснив: «Або, церковне постриження і гоління, яке ми для них використовуємо за нашим звичаєм, насправді бере початок від Христа. Бо Христос, наш цар, терновий вінець носив, щоб забрати колючки та тернину наших грішників, маючи намір принести себе самого у жертву на вітварі хреста, зазнав страждань на оголеному місці»⁸³.

⁷⁹ Мовою оригіналу: «Beatus vir qui susfert tentationem, quo niam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 343.

⁸⁰ «Блаженний чоловік, що перетриває пробу, бо він, як буде випробуваний, дістане вінець життя, що Господь обіцяв тим, які його люблять» // *Послання апостола Якова 1:12* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 280.

«Блаженна людина, що витерпить пробу, бо, будши випробувана, дістане вінця життя, якого Господь обіцяв тим, хто любить Його» // *Соборне послання св. апостола Якова 1:12* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., ст. 261.

⁸¹ Мовою оригіналу: «Sacerdotes legis tiaram, id est pileolum ex bysso in modum mediae in capite; rex vero coronam gestabat. Pars ergo capitis rasa tiaram; circulus crinium designat coronam, ut intelligamus et gratias agamus, quod instituit nos Deus in genus electum et regale sacerdotium. Vel aliter a lege, ubi corona quatuor digitorum super mensam, et de super aureola fieri mandatur. Per circulum ergo crinium corona, per plateam coronula fingatur, ut speremus, quod per doctrinam sacrae Scripturae, et maxime quatuor Evangeliorum, promerebimur non solum animae vitae aeternae dulcedinem, sed et corpori clarificationem» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 57.

⁸² Moroni G. *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica da San Pietro sino ai nostri giorni*. Vol. 77. Venezia: Tipografia Emiliana, 1856, pp. 99–101.

⁸³ Мовою оригіналу: «Vel tonsura clericalis, et rasura similiter, sicut eis more nostro utimur, originem accepit a Christo. Christus enim rex noster, spineam coronam portavit, ut spinas et tribulos nostrorum peccatorum auferret, se ipsum in ara cruces oblaturus calvitium pertulit» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 58.

У «Мітралі» подано деталізований опис символізму та значення предметів богослужбового вжитку, як от жезла, корони, діадеми та багряниці: «Дам тому, хто перемагає, владу над язичниками, і правитиме ними залізною палицею, і дам йому досвітню зірку. Знаками царськими є жезл, корона, діадема, багряне вбрання. Палиця жезла є владою царства, корона – простором світу, діадема – нагородою переможецю у боротьбі, багряниця – тіло немічного. У палиці є нагадування, що поважає правосуддя, у короні – що править світом, у діадемі – що так у боротьбі дозволяє, щоб винагороду вічну прийняти; у багряниці, що належить на себе лише споглядати, однак, не вивищуватись, але себе немічним визнавати, і хто стоїть, нехай споглядає, щоб не впасти. Звідси й кажуть, що палиця також додається, щоб було відомо, що [людина] у цьому своєму царстві є мандрівником, і коли тут постійного місця не має, майбутнього шукає; або, тому що як до вершини царської підіймається, так також до бідності зійти може, як Діоклетіан, який садівником став з Августа»⁸⁴.

Папа Іннокентій III надає більш звичайному образу палиці: «Патериця»⁸⁵ Понтифіка означає владу Христа [...]. Насправді влада Христа не лише патерицею, але й палицею є, оскільки не лише звинувачує, але й підтримує. Звідки автор Псалмів: Патериця твоя і палиця твоя самі мене втішають»⁸⁶. Тут Понтифік цитує Старозавітні Псалми⁸⁷. Він підкреслює владу та силу палиці: «Палиця звинувачення означає пастирське, через те, що від освячення кажуть нехай освячує: Візьми палицю пастирську. І про це каже Апостол: З жезлом прийду до вас. Те ж,

⁸⁴Мовою оригіналу: «Dabo vincenti potestatem super gentes, et reget eos in virga ferrea, et dabo illi stellam matutinam. Insignia regalia sunt sceptrum, corona, diadema, vestis purpurea. Virga sceptri est potestas regni, corona circulus mundi, diadema praemium bravii, purpura caro infirmi. In virga monetur ut justitiam diligit; in corona, ut mundum regat; in diademate, ut sic in agone contendat, quod praemium aeternum accipiat; in purpura, ut licet se tantum viderit, tamen non superbiat, sed se infirmum agnoscat, et qui stat, videat ne cadat. Ad haec dicitur, quod pera etiam superadditur, ut se in hoc suo regno peregrinum esse cognoscat, et cum hic manentem civitatem non habeat, futuram inquirat; vel quia sicut ad fastigium regni ascendit, sic etiam ad mendicitatem descendere possit, sicut Diocletianus, qui de Augusto exstitit hortulanus» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 82.

⁸⁵ Baculo – палиця, virga – патериця, або жезл свищого священнослужителя.

⁸⁶ Мовою оригіналу: «Virga Pontificis Christi potestatem significat [...]. Verum potestas Christi non solum virga, sed et baculus est, quia non solum corripit, sed et sus tentat. Unde Psalmista: Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 66.

⁸⁷ «Жезло Твоє й палиця Твоя - вони дають мені підтримку» // Псалми 23:4 // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер., Хоменко І., с. 669.

«Твоє жезло й Твій посох вони мене втішать!» // Книга Псалмів 23:4 // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 552.

що вона є гострою в кінці, прямою посередині і закручена в кінці, означає, що Понтифік повинен нею підштовхувати лінивих, керувати слабими та об'єднувати блукаючих»⁸⁸. Таким чином Папа Іннокентій III посилається на Новий Завіт⁸⁹.

Ще одним важливим богослужбовим атрибутом був палій, який становив частину літургійного вбрання єпископів і пап. Останні використовували його, як свідчення того, що підтверджує папську владу. Так Папа Іннокентій III на початку свого понтифікату отримав палій від попереднього архідиякона, тим самим, перебравши владу собі. Щодо походження, значення та мети використання слова «палій» є певні суперечки. Давні римляни, зокрема, використовували слово «палій» на позначення ковдри або грецької мантиї. На момент понтифікату Іннокентія III це була довга, широка, біла стрічка, що обгортала шию, плечі та груди, звисаючи у вигляді латинської літери «V», прикрашена хрестом і китицями на кінцях⁹⁰. Іннокентій III трактує символічний образ палію наступним чином: «Палій, яким послуговуються старші Єпископи, означає смиренність, якою Архієпископи повинні керувати самі собою та підлеглими. [...] Отож, нехай буде палій із білосніжної вовни щільний, маючи зверху обід, який огортає плечі, і дві стрічки з кожного боку, які звисають. Чотири ж пурпурові хрести спереду та ззаду, праворуч і ліворуч: але ліворуч є подвійний та звичайний – праворуч. Усе це є сповнене етичними таїнствами і наповнене божественними священнодійствами. Бо як писання засвідчує, у скарбах мудрості значення смиренності»⁹¹. Понтифік вдався

⁸⁸ Мовою оригіналу: «*Baculus correptionem significat pastorem, propter quod a consecratore dicitur conse crato: Accipe baculum pastoralitatis. Et de quo dicit Apostolus: In virga veniam ad vos. Quod autem est acutus in fine, rec tus in medio, retortus in summo, designat quod Pontifex debet per eam pungere pigros, regere debiles, colligere vagos. Quod uno car mine versificator quidam expressit: Collige sustenta, stimula, vaga, morbida, lenta» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 81.*

⁸⁹ «Що ви хочете? Щоб я прийшов до вас із палицею, – чи з любов'ю та духом лагідности?» // *До Коринтян I 4:21* // Новий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 206.

«Чи прийти до вас з кием, чи з любов'ю та з духом лагідности?» // *До Коринтян I 4:21* // Книги Нового Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 198.

⁹⁰ Hall M. C. *Pope Innocentius III: The First Issues*. Vol. 1. New York: Macmillan Publishers, 2012, p. 36.

⁹¹ Мовою оригіналу: «*Pallium, quo majores utuntur Episcopi, si gnificat disciplinam, qua seipos et subditos Archiepiscopi debent regere. Fit enim pallium de candida lana contextum habens de super circulum humeros constringentem, et duas lineas ab utraque parte dependentes. Qua tuor autem cruces purpureas, ante, et retro, et a dextris, et a sinistris: sed a sinistris est duplex, et simplex a dextris. Hæc omnia moralibus sunt imbuta mysteriis, et divinis grava sacra mentis. Nam ut scriptura testatur: In the sauris sapientiæ significatio disciplinæ» // Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*, p. 82.*

до алюзії до Старого Завіту Святого Письма⁹². У трактаті «Мітрал» Сікард Кремонський наголосив, що палій символізує папську владу: «Палій є хомутом, який огортає наче обід, маючи спереду і ззаду стрічки, що звисають, із тканини, а саме зі щільного суцільного матеріалу, з лівого боку вдвоє зшитий, з правого – прямий. Печальні хрести, які розміщені зверху, пронизані трьома шпильками або маленькими колючками. Відомо, що це вбрання не є прикрасою, але [має] духовне значення, бо означає відображення страждання Христа»⁹³.

Папа Іннокентій III та єпископ Сікард Кремонський, укладаючи свої твори, чималу увагу приділили розгляду питань образності та значення предметів богослужбового вжитку, започаткувавши витворення цієї традиції. Ці трактування обидвох авторів є різними, оскільки Понтифік Іннокентій III здебільшого послуговувався загальними значеннями, в той час, як Сікард Кремонський вдавався до деталізації, глибинного занурення в образ обрядових атрибутів. Детальний опис головних елементів церковного вжитку дозволив віднайти та зіставити їх символічні трактування із залученням алюзій до біблійних книг.

⁹² «Ось я придбав собі велику і глибоку мудрість, понад усіх, що були передо мною над Єрусалимом, і серце моє дознало велемудрости й знання» // *Проповідник 1:16* // Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І., с. 768.

«Ось я велику премудрість набув, Найбільшу за всіх, що до мене над Єрусалимом були. І бачило серце моє всяку мудрість і знання» // *Книга Еклезіястова 1: 16* // Книги Старого Заповіту // Біблія / пер. Огієнко І., с. 664.

⁹³ Мовою оригіналу: «Pallium est torquus in modum circuli cingens, habens ante et retro lineas dependentes de lana, scilicet vili materia contextum, in sinistra duplex, in dextera simplex. Cruces pigrae superponuntur, tres acus seu spinulae infiguntur. Constat quod haec vestis non est decoris, sed spiritualis significationis; significat enim imitationem passionis Christi» // Sicardus Cremonensis. *Mitrале*, p. 80.

ВИСНОВКИ

Дослідження символічного образу в обрядовій атрибутиці за латинськомовними матеріалами Папи Іннокентія III та єпископа Сікарда Кремонського передбачав його огляд разом із урахуванням інтелектуальних життєписів авторів. Завдяки аналізу, зрозуміло, що Іннокентій III з неперевершеною майстерністю за допомогою реформ реалізував прагнення папства, упорядкував і застосував середньовічну християнську доктрину, зважаючи на її здатність формувати суспільство за допомогою християнської ідеї. Його визначні здобутки також пояснюються досвідом написання праць морально-етичного, богословського та філософського штибу. Основні погляди на канонічне право і порядок проведення літургій Понтифік описав в одній із своїх найголовніших праць «*De sacro altaris mysterio*» – «Про священне таїнство вівтаря». Аналіз життєпису Сікарда Кремонського показав, що йому вдалось успішно та вірно служити п'яти Папам, а головно Іннокентію III, бути активним єпископом міста Кремони, часто виступати на судах та стати видатним автором. Усі свої теологічні думки Сікард Кремонський описав в одній зі своїх найголовніших праць «*Mitræ, sive de officiis ecclesiasticis summa*» – «Мітрал, або Сума про церковні служби», зробивши значний внесок у вчення з канонічного права.

Для того, аби виокремити вдалі трактування символічного образу богослужбової атрибутики у двох працях важливо було звернутись і до загальної характеристики текстів. Відомо, що Папа Іннокентій III став видатним дослідником канонічного права, йому вдалось за допомогою літературного слова у трактаті «Про священне таїнство вівтаря» надати важливості римському папству, питанням духовності та вічного життя. Змістове дослідження показало, що перша книга твору ретельно пояснює чималу низку символічних значень, що і стало підґрунтям для практичного аналізу символіки значень обрядової атрибутики. Внаслідок цього вдалось обрати п'ять повних розділів та п'ять обширних фрагментів трактату.

Для такого ж аналізу варто було розглянути твір Сікарда Кремонського «Мітрал», який засвідчує, що автор вдало описав вимоги до середньовічної Церкви та її освячення, до літургійних звичаїв і богослужбової атрибутики, якій надав

символічної образності. Здійснення досліджень «Мітралу» допомогли визначити особливу значущість трактату. Структурний аналіз дев'яти книг «Мітралу», окрім того, що дозволив сформулювати цілісне уявлення про його зміст, посприяв відбору джерельних матеріалів для безпосереднього розгляду символічних значень обрядової атрибутики Середньовічної Церкви.

Виокремлення загальних характеристик обох праць допомогло здійснити більш детальний опис та логічне зіставлення різних трактувань символічних значень богослужбової атрибутики. Оскільки Іннокентій III став першим у розвитку канону літургійних кольорів, він вдався до трактування більшої їх кількості та визначив чотири основні кольори – білий, червоний, чорний та зелений. Сікард Кремонський, у своєму латинськомовному трактаті «Мітрал» здійснив більш детальний опис та пояснення символізму кольорів, зокрема чорного та білого. Якщо порівнювати та зіставляти два кольори, які присутні в трактуваннях обох авторів, то варто наголосити, що пояснення білого кольору є однаковим: білий колір означає чистоту; щодо чорного кольору, то тут їхні думки не співпадають, оскільки Іннокентій III пояснює чорний колір як той: що символізує смерть та скорботу, а Сікард Кремонський демонструє кардинально іншу думку, що чорний колір використовується у християнському вбранні для того, аби розуміти, важливість «майбутньої радості». Також, Папа Іннокентій III згадує ще два головні кольори: червоний, що характеризує пожертвування крові, яка була пролита за Христа; та зелений, що став проміжним між білим, чорним і червоним. Обидва автори у своїх трактатах описали найбільш поширені тенденції тлумачення символізму літургійного кольору.

Окрім символізму кольорів у працях Папи Іннокентія III та єпископа Сікарда Кремонського, було проаналізовано символічні образи елементів літургійного вбрання. Автори надали своїм твердженням деталізації символічного значення, ґрунтовно опираючись на тексти Старого та Нового Завітів Святого Письма. Вони подали чимало інтерпретацій одного образу. Зіставлення фрагментів з двох трактатів показало, що здебільшого трактування символічного образу

обрядового вбрання відрізняється. Проте, все ж, обидва автори вдавались о однакових пояснень.

Безпосередній аналіз обраних фрагментів з латинськомовних джерельних матеріалів показав, що Іннокентій III та Сікард Кремонський при укладанні своїх творів, зосереджувались на розгляді питань образності та значень предметів богослужбового вжитку. Трактатування Іннокентій III вирізнялися здебільшого загальними окресленнями, а Сікард Кремонський частіше вдавався до деталізації образів богослужбових атрибутів. Відтак, дослідження значень головних елементів церковного вжитку посприяло віднайденню та порівнянню цих образів із залученням алюзій до Святого Письма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Sicardus Cremonensis. *Mitræ, sive de officiis ecclesiasticis summa* // Migne J. P. *Patrologia Latina*. Vol. 213. Paris: Garnier, 1855, pp. 9–437.
2. Innocentius III. *De sacro altaris mysterio*. Paris: Sagnier et Bray, 1845, 379 p.

Додаткові джерела:

3. *Старий Завіт* // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І. Львів: Свічадо, 2007, 1125 с.
4. *Новий Завіт* // Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. Хоменко І. Львів: Свічадо, 2007, 321 с.
5. *Книги Старого Заповіту* // Біблія / пер. Огієнко І. Київ: Нове життя Україна, 1992, 959 с.
6. *Книги Нового Заповіту* // Біблія / пер. Огієнко І. Київ: Нове життя Україна, 1992, 296 с.

Наукова література:

7. Abulafia D. *The New Cambridge Medieval History*. Vol. 5. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 1086 p.
8. Coleman E. *Sicard of Cremona as Legate of Innocent III in Lombardy* // *Nuovi studi storici*. Vol. 55. N. 2. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2003, pp. 929–953.
9. Foxe J., Milner J. *A Universal History Of Christian Martyrdom*. London: Berger G, 1837, 1015 p.
10. Hall M. C. *Pope Innocent III: The First Issues*. Vol. 1. New York: Macmillan Publishers, 2012, 123 p.
11. Kaske R. E. *Medieval Christian Literary Imagery: A Guide to Interpretation*. Toronto: University of Toronto Press, 1988, 247 p.
12. Logan F. D. *A History of the Church in the Middle Ages*. New York: Routledge, 2002, 365 p.
13. Macy G. *Treasures from the Storeroom: Medieval Religion and the Eucharist*. Collegeville: The Liturgical Press, 1999, 224 p.

14. Mazza E. *The Celebration of the Eucharist: The origin of the Rite and the Development of Its Interpretation*. Collegeville: The Liturgical Press, 1999, 378 p.
15. Miller M. C. *The Bishop's Palace: Architecture and Authority in Medieval Italy*. Ithaca: Cornell University Press, 2000, 307 p.
16. Moore J. C. *Pope Innocent III (1160/61-1216)*. Leiden: Brill, 2003, 328 p.
17. Silvestri A. *Power, Politics and Episcopal Authority: The Bishops of Cremona and Lincoln in the Middle Ages (1066-1340)*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015, 315 p.
18. Ullmann W. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*. New York: Routledge, 2003, 278 p.

Довідкова література:

19. Moroni G. *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica da San Pietro sino ai nostri giorni*. Vol. 2. Venezia: Tipografia Emiliana, 1878, 514 p.

Лексикографічна література:

20. Дворецкий И. Х. *Латинско-русский словарь*. Москва: Русский язык медиа, 2006, 1096 с.
21. Du Cange. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Niort: L. Favre, 1883, 693 p.
22. Glare P. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1994, 2126 p.
23. Niermeyer J. F. *Latinitatis Lexicon Minus*. Leiden: Brill, 1976, 1252 s.